

درس دوم - لفظ و معنا

▪ مشخص کنید که هر یک از عبارات زیر درباره خود لفظ اند یا در مورد امری ذهنی یا امری در جهان خارج:

۱- خواب خوبی دیدم (ذهنی)

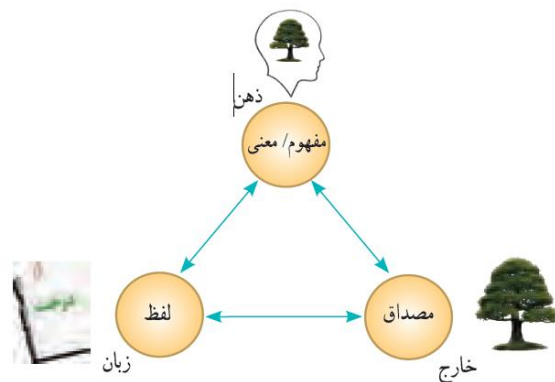
۲- «خواب» چهار حرف دارد. (زبانی)

۳- وقتی زنگ زدی، خوابیده بودم (خارجی)

▪ اگر تلفن دوستان را اشتباه حفظ کنید، این خطای ذهنی باعث خطای خارجی خواهد شد.

▪ اگر از روی دفترچه تلفن دو فامیل هم نام خود را با یکدیگر اشتباه کنید، این خطای ناشی از دو نام مشابه باعث خطای خارجی خواهد شد.

مثال های بالا نشان می دهند که میان سه حیطه ذهن، زبان و خارج ارتباط وجود دارد و خطا در یکی از آنها می تواند باعث خطا در سایر موارد شود.

وظیفه منطق جلوگیری از خطای اندیشه و ذهن است و ذهن با دو حیطه زبان (الفاظ) و جهان خارج ارتباط دارد؛ به همین دلیل در این بخش به دو مبحث: رابطه (لفظ و معنا) و رابطه (مفهوم و مصداق) می پردازیم.

دلایل توجه به مبحث الفاظ در منطق

▪ برای بیان و انتقال افکار خود به دیگران از الفاظ استفاده می کنیم.

▪ خطای در الفاظ و معنای آنها می تواند باعث خطا در اندیشیدن (تعریف و استدلال) شود.

نکته: علم منطق وابسته به زبانی خاص نیست و ما سعی می کنیم به بررسی اصول کلی ای پردازیم که

اطلاع از آنها در حیطه زبان (الفاظ)، به ما در جهت جلوگیری از خطای اندیشه یاری می رسانند.

مثال های اشتراک لفظ :

- ۱- فردی دو ساعته، پیاده از تهران به مشهد رفت. (مسافرت وی سه هفته طول کشید، ولی همواره دو عدد ساعت به دست خود بسته بود) پاسخ: منظور از ساعت اول زمان است و در قسمت دوم دو با عدد ساعت در دست داشتن.
 - ۲- روزی راننده ای به پیچی رسید؛ خم شد و آن را برداشت. پیچ معنای پیچ و خم خیابان و به معنای پیچ مهره
 - ۳- اوسیر است. سیر بد بو است؛ پس او بد بو است. سیر به معنی گرسنه نبودن و سیر به معنی نوعی سبزیجات با بوی بد.
- **تعریف اشتراک لفظ :** چند معنای متعدد به کمک یک لفظ واحد بیان می شوند.

مانند شیر (یک لفظ با معانی متعدد)

- **مغالطه اشتراک لفظ :** اشتباه گرفتن کلماتی که ظاهری مشترک دارند و این مغالطه یکی از شایع ترین انواع خطاهای ذهنی است و به تعبیر مولوی اشتراک لفظ دائم رهن است.

۱- زیر الفاظ مشترك خط بکشید و معانی مختلف آنها را بیان کنید:

- امشب صدای تیشه از بیستون نیامد شاید به خواب **شیرین** فرهاد رفته باشد.
- شیرین به دو معنا بکار رفته است. بعنوان اسم (معشوقه فرهاد) و بعنوان صفت (به معنی خوش)
- **علی کاری** است. **کاری** غذا را خوشمزه می کند؛ پس علی غذا را خوشمزه می کند.
- کاری اولی به معنی اهل فعالیت و کار و تلاش و کاری دوم به معنی نوعی ادویه

۲- معنای واژه های زیر را مشخص کنید:

- ۱- شما نمی توانید وارد بخش مراقبت های ویژه بشوید. **نمی توانی:** ممنوع بودن. اجازه نداشتن
- ۲- چون رانندگی بلد نیستی نمی توانی ماشین راداخل پارکینگ بیاوری. **نمی توانی:** مهارت نداشتن، آشنا نبودن
- ۳- پیر شده ای و دیگر نمی توانی این سنگ را بلند کنی. **نمی توانی:** قادر و توانا نبودن

▪ نحوه دلالت لفظ بر معنا در جملات

- **دلالت مطابقی:** دلالت لفظ بر معنا که مطابق با معنای اصلی لفظ است (دلالت بر کل معنا)
- **دلالت تضمینی:** دلالت لفظ بر معنای متضمن (دربردارنده) بخشی از معنای اصلی لفظ است (دلالت بر جزء معنا)
- **دلالت التزامی:** دلالت لفظ بر معنا که بر لازمه یک شیء دلالت می کند (خارج معنا)

▪ نحوه تشخیص اقسام دلالت لفظ بر معنا

- **نشانه دلالت مطابقی:** معمولاً واژه های خریدن - فروختن - گم کردن - بردن - (وقتی کل شی مورد بحث است)
- **نشانه دلالت تضمینی:** معمولاً واژه های خراب شدن، پاره شدن، رنگ کردن، شکستن (اگر مقصود قسمتی یا بخشی باشد)
- **نشانه دلالت التزامی:** دلالتی که همراه با تشبیه، کنایه، استعاره و مقصود چیز دیگری باشد. مانند تشبیه کسی به شیر

■ **تمرین :** نوع دلالت لفظ بر معنا را در عبارات زیر تعیین کنید:

- تند ورق نزن، کتابم را پاره کردی! **تضمنی**
- فلانی شیر است . **التزامی**
- کتابم را گم کردم **مطابقی**
- ماشینم خراب شد . **تضمنی**

■ **مغالطه توسل به معنای ظاهری :** به کار بردن معانی مطابقی، تضمینی و التزامی کلمات به جای یکدیگر

(یک لفظ به دلالت مطابقی دارای یک معنا و به دلالت تضمینی با التزامی دارای معنای دیگری است.)

- نمونه ای تاریخی: محمد شاه قاجار در حرم امام رضا (ع) قسم یاد کرده بود که هرگز خون وزیر خود قائم مقام فراهانی را نریزد. لذا هنگامی که تصمیم به کشتن وی گرفت، دستور داد او را خفه کردند.
(استعمال کلمه خون ریزی به دلالت التزامی و مطابقیه ای گرفته شده است.)
- اگر به رستوران بیایم، پول غذا را من حساب می کنم که الان حساب کردم: سه تا کباب بود و دو تا دوغ و یک نوشابه، می شود ۴۲۵۰۰ تومان؛ اما نگفته بودم که پول غذا را من پرداخت می کنم! سه تا کباب بود و دو تا دوغ و یک نوشابه، می شود ۴۲۵۰۰ تومان؛ اما نگفته بودم که پول غذا را من پرداخت می کنم! (تاکید روی کلمه حساب کردن به دو معنی شمردن و پرداخت کردن)

■ **شیوه نگارش کلمات :**

معانی را می توان به دو صورت کتبی و شفاهی به دیگران منتقل کرد. بنابراین اشتباه در کتابت و نگارش نیز می تواند باعث پدید آمدن خطای ذهنی شود.

■ **مغالطه نگارشی کلمات:** عدم رعایت دقیق

الف) علائم سجاوندی (ب) اعراب و حرکات کلمات (ج) املاء و دیکته کلمات

بدین جهت بخشی از کار ویراستاران، بررسی صحت علائم سجاوندی و در صورت نیاز، حرکت گذاری برخی از کلمات و نیز اصلاح غلط های املائی است.

مانند مثال های زیر :

- گنجینه پنهان شده، توسط هوشنگ کشف شد.
- گنجینه پنهان شده توسط هوشنگ، کشف شد.
- او برای بازدید پنج روزه، از اصفهان به شهر ما آمد.
- او برای بازدید پنج روزه از اصفهان، به شهر ما آمد.
- فردا سفر تمام می شود.
- فردا صفر تمام می شود.

■ تمرین

با تغییر علائم سجاوندی، معانی مختلف جملات زیر را مشخص کنید:

■ به نظر علی احمدی دانشجوی خوبی است.

به نظر علی، احمدی دانشجوی خوبی است.

به نظر، علی احمدی دانشجوی خوبی است.

■ یک کنفرانس علمی در مورد حفاری چاه های نفت در شهر بوشهر برگزار می شود.

یک کنفرانس علمی در مورد حفاری چاه های نفت در شهر بوشهر، برگزار می شود.

یک کنفرانس علمی در مورد حفاری چاه های نفت، در شهر بوشهر برگزار می شود.

معنای کلمات زیر را بنویسید:

ارز: قیمت عرض: معانی مختلفی و متعددی دارد از جمله پهنا در برابر طول ارض: زمین

مُلک: کشور و پادشاهی مَلک: پادشاه یا فرشته مَلک: مالکیت و دارایی

■ مغالطه ابهام در مرجع ضمیر

استفاده از عبارات دو پهلو که ناشی از مشخص نبودن مرجع ضمیر است، می توانند باعث

بروز خطای اندیشه شوند. به مثال های زیر توجه کنید و سعی کنید دو معنای متفاوت از آنها برداشت کنید:

رستم بر اسب نشست، دستی بر سرش کشید و حرکت کرد.

جواب: مرجع سرش مشخص نیست. سر اسب یا سر رستم

پلنگ به دنبال آهو بود که شکارچی به او شلیک کرد.

جواب: مرجع او مشخص نیست. پلنگ مقصود است یا آهو

■ تمرین

دو پهلو بودن عبارتهای زیر را توضیح دهید:

■ فرمانروای ظالمی یکی از مبارزان را دستگیر کرد و با او شرط کرد در صورتی که به فلان شخصیت

در ملاً عام دشنام دهد، او را آزاد خواهد کرد. مبارز در برابر مردم گفت: ای مردم. فرمانروا از من خواسته است

فلان شخصیت را لعنت کنم، پس لعنت خدا بر او باد!

جواب: مرجع او در عبارت لعنت خدا بر او باد مشخص نیست. و جمله دو پهلو شده است و مشخص نیست

مقصود از لعنت، لعنت بر حاکم یا لعنت بر شخصی که حاکم دستور لعن او را داده بود.

■ سارا کتاب های برادرش را به احمد داد. در اینجا برادرش مشخص نیست برادر سارا یا برادر احمد

یعنی «مشخص نیست ضمیر (ش) به احمد یا سارا برمی گردد».

فعالیت تکمیلی

۱- در عبارات زیر امکان پدید آمدن چه برداشتهای متفاوتی وجود دارد؟ توضیح دهید.

الف) خانم پزشکی دیروز به عیادت بیماران آمد.

مغالطه نگارشی کلمات : خانم پزشکی معانی متعدد دارد .

(خانم پزشکی یعنی خانمی که فامیل او پزشکی است. خانم پزشکی به معنای خانمی که کارش پزشکی است.

خانم پزشکی یعنی زن یک پزشک و یک بار(،) بعد از خانم گذاشته شود و خطاب به خانم گفته شود : خانم ، پزشکی

دیروز به عیادت بیماران آمد. یعنی به خانم می گوئیم که یک پزشک به عیادت بیماران آمد.

ب) او گفت که این کتاب من است. مغالطه ابهام در مرجع ضمیر:

او گفت که این کتاب مال خودش است. او گفت که این کتاب مال من گوینده مطلب است.

ج) مردم در پاسخ سخنرانی که می گفت : «افزایش بودجه عمرانی دولت صحیح نیست» ، گفتند : « صحیح است ،

صحیح است.» مغالطه ابهام در مرجع ضمیر:

مردم گفته اند که سخن تو صحیح است.

مردم گفته اند که سخن تو صحیح نیست و افزایش بودجه عمرانی دولت صحیح است.

د) چون ازو گشتی همه چیز از تو گشت. مغالطه ابهام در مرجع ضمیر:

ازو گشتن به دو معنی بکار می رود . معنی اول اگر از آن او شدی همه چیز از آن تو شد. معنی دوم اگر به او پشت

کردی همه چیز به تو پشت خواهد کرد.

ه) سعید همسایه اش را تکریم می کند. او فرد متدینی است. مغالطه ابهام در مرجع ضمیر:

ضمیر او می تواند خطاب به سعید باشد پس بگوئیم سعید فرد متدینی است.

ضمیر او می تواند خطاب به همسایه سعید باشد پس بگوئیم همسایه سعید فرد متدینی است.

و) عفو لازم نیست اعدامش کنید. مغالطه نگارشی کلمات

عفو لازم نیست، اعدامش کنید؛

عفو، لازم نیست اعدامش کنید

۲- الف) با مراجعه به درس چهاردهم کتاب علوم و فنون ادبی (۱) کدام یک از اقسام جناس، می تواند باعث مغالطه

اشتراک لفظ شود.

جواب: جناس تام (در جناس تام، لفظ از نظر کتابت و تلفظ یکی است و معنا مختلف است)

ب) یک مثال از اشتراک لفظ در ادبیات ذکر کنید که باعث زیبایی کلام شده باشد.

هر مثال مناسبی قابل قبول است. مانند: برادر که در بند خویش است، نه برادر نه خویش است.

ج) در کنایه و استعاره در ادبیات از دلالت مطابقه استفاده می شود یا دلالت التزامی؟ دلالت التزامی

۳- نوع دلالت الفاظ زیر را از میان مطابقه، تضمّن و التزام، مشخص کنید:

الف) او حاتم بخشی می کند. **التزامی**

ب) دزد ماشینم را برد. **مطابقه**

ج) کفشم را واکس زدم. **تضمنی**

د) خانه خرابم کردی. **التزامی**

۴- نوع مغالطات زیر را تعیین کنید:

الف) چرا تمرینها را حل نمی کنی و نشسته ای کتاب داستان می خوانی؟ چون دبیرمان گفت بروید مطالعه کنید؛

نگفت بروید تمرین حل کنید. **جواب: مغالطه توسل به معنای ظاهری : دلالت التزامی مطالعه ، تمرین حل کردن**

ب) سلمانی با تیغ دور سر فردی را اصلاح می کرد که ناگهان تیغ پوست وی را برید. فرد اعتراض کرد که سرم

را بریدی .سلمانی گفت: سر بریده که حرف نمی زند!

جواب: مغالطه توسل به معنای ظاهری دلالت تضمنی سرم را بریدی ، پوست سرم را بریدی

۵- نشان دهید چگونه با تغییر حرکات کلمات زیر معنای آنها تغییر می کنند:

کشت، شکر، سم، سحر، نشسته

کُشت، شُکر، شُکر؛ سَم، سَم؛ سَحَر، سَحَر؛ نَشُسته، نَشُسته.

سوالات تشریحی

۱- چرا در منطق به بحث الفاظ توجه می شود؟

زیرا برای بیان و انتقال افکار خود به دیگران از الفاظ استفاده می کنیم. خطای در الفاظ و معنای آنها می تواند باعث خطا در اندیشیدن (تعریف و استدلال) شود.

۲- مشخص کنید کلماتی که زیر آنها خط کشیده شده، درباره خود لفظ اند یا در مورد امری ذهنی یا امری در جهان خارجی؟

الف) «حیدر جلالی» ۹ حرف دارد. (ب) شعر از غزل کلی تر است (ج) ماشین حسین اروندی است.

جواب: الف) زبانی یا لفظی (ب) ذهنی (ج) خارجی

۳- اصطلاحات زیر را تعریف کنید:

الف) اشتراک لفظی (ب) مغالطه اشتراک لفظی (ج) مغالطه توسل به معنای ظاهری
د) مغالطه نگارشی کلمات (و) مغالطه ابهام در مرجع ضمیر

الف) چند معنای متعدد به کمک یک لفظ واحد بیان می شوند. مانند شیر

ب) اشتباه گرفتن کلماتی که ظاهری مشترک دارند. این مغالطه یکی از شایع ترین انواع خطاهای ذهنی است

ج) به کار بردن معانی مطابقی، تضمینی و التزامی کلمات به جای یکدیگر

د) عدم رعایت دقیق علائم سجاوندی و اعراب و حرکات کلمات، یا املاء و دیکته کلمات

و) استفاده از عبارات دو پهلو که ناشی از مشخص نبودن مرجع ضمیر است.

۴- نوع مغالطه های زیر را مشخص کنید.

الف) او گفت که این لپ تاپ من است. **مغالطه ابهام در مرجع ضمیر**

ب) سکوت جایز نیست در مورد فیلتر شدن تلگرام اعتراض کنید. **مغالطه نگارشی کلمات**

۵- اقسام دلالت لفظ بر معنا را نام ببرید و برای هر یک مثالی بیاورید.

دلالات مطابقی: دلالت لفظ بر معنا که مطابق با معنای اصلی لفظ است (دلالیت بر کل معنا) موبایلی خریدم.

دلالات تضمینی: دلالت لفظ بر معنا که متضمن دربردارنده (بخشی از معنای اصلی لفظ است) دلالت بر جزء

معنا) موبایلم شکست.

دلالات التزامی: دلالت لفظ بر معنا که بر لازمه یک شیء دلالت می کند: موبایل بارانم کردی.

۶- نوع دلالت لفظ بر معنا را در عبارات زیر تعیین کنید: (مطابقه - تضمین - التزام)

الف) بارسلونا در سال ۲۰۱۸ جام حذفی اسپانیا را برد. (ب) پژو ۲۰۶ من خراب شد.

ج) پای چمبرلین در بازی نیمه نهایی لیورپول و آس رم شکست. (د) برنامه تلگرام از موبایل من حذف شد.

و) برای تنفس بهتر در هوای گرد و غبار سوسنگرد ماسکی خریدم (ه) کاسه صبر زین الدین زیدان لبریز شد

جواب: الف) مطابقه (ب) تضمین (ج) تضمین (د) مطابقه (و) مطابقه (ه) التزامی

پروانه شو!

۷- در تصویر زیر مراد از « پروانه شو » کدامیک از اقسام دلالت لفظ بر معنی است ؟

دلالت التزامی

۸- اگر لفظ مطابق با معنای اصلی لفظ دلالت کند چه نامیده می شود؟ **مطابقی**

۹- دلالت لفظ بر بخشی از معنای اصلی چه نوع دلالتی است؟ **تضمنی**

۱۰- اقسام سه گانه دلالت مطابقه تضمن التزام از اقسام چه دلالتی هستند؟ **لفظ بر معنا**

۱۱- به ترتیب در جمله های « قلم شکست »، « قلم را در کیفم گذاشتم »، « او قلم نافذی دارد »

لفظ قلم به ترتیب دارای چه نوع دلالتی است ؟ **تضمنی - مطابقی - التزامی**

۱۲- در کدام گزینه لفظ دست دارای دلالت تضمن است؟

الف) دست بالای دست بسیار است .
ب) قبل از غذا دستهایمان را می شوئیم.

ج) دوست آن است که گیرد دست دوست .
د) باید دست اجانب را از کشور کوتاه کرد. **جواب: ب**

جاهای خالی را با استفاده از کلمات مناسب کامل کنید.

۱- میان حیظه ذهن، زبان ... ارتباط وجود دارد و خطا در یکی از آنها باعث خطا در سایر موارد شود. **خارج**

۲- وظیفه ... جلوگیری از خطای اندیشه و ذهن است و ذهن با دوحیظه زبان و جهان خارج ارتباط دارد. **منطق**

۳- برای بیان و انتقال افکار خود به دیگران از استفاده می کنیم . **الفاظ**

۴- علم منطق وابسته به زبانی خاص **نیست**

۵- یعنی اینکه در هر زبانی، گاه چند معنای متعدد به کمک یک لفظ واحد بیان می شوند. **اشتراک لفظی**

۶- دلالت لفظ بر معنا که مطابق با معنای اصلی لفظ است دلالت می گویند. **مطابقی**

۷- دلالت لفظ بر معنا که متضمن بخشی از معنای اصلی لفظ است دلالت می گویند. **تضمنی**

۸- به کار بردن معانی مطابقی، تضمنی و التزامی کلمات به جای یکدیگر به خطایی منتهی می شود که آن را

مغالطه می نامند. **توسل به معنای ظاهری**

۹- عدم رعایت دقیق علائم سجاوندی ، حرکات کلمات، و یا کلمات باعث پدید آمدن مغالطه

نگارشی کلمات می شود. **دیکته یا املاء**

۱۰- بخشی از کار، بررسی صحت علائم سجاوندی و در صورت نیاز، حرکت گذاری برخی از کلمات

نیز اصلاح غلط های املائی است. **ویراستاران**

تعیین کنید کدام عبارت صحیح و کدام غلط می باشد .

- ۱- میان سه حیطه ذهن، زبان و خارج ارتباط وجود دارد و خطا در یکی از آنها باعث خطا در سایر موارد شود. **درست**
- ۲- وظیفه منطق جلوگیری از خطای اندیشه و ذهن است و ذهن با دو حیطه زبان و جهان خارج ارتباط دارد. **درست**
- ۳- برای بیان و انتقال افکار خود به دیگران از منطق استفاده می کنیم . **نادرست**
- ۴- از آنجا که خطای در الفاظ و معنای آنها می تواند باعث خطا در اندیشیدن (تعریف و استدلال) شود، به مبحث الفاظ در منطق توجه خاصی می شود. **درست**
- ۵- علم منطق وابسته به زبانی خاص است. **نادرست**
- ۶- اشتراک لفظی یعنی اینکه در هر زبانی، گاه چند معنای متعدد به کمک یک لفظ واحد بیان می شوند. **درست**
- ۷- دلالت لفظ بر معنا که مطابق با معنای اصلی لفظ است دلالت تضمینی می گویند. **نادرست**
- ۸- دلالت لفظ بر معنا که متضمن بخشی از معنای اصلی لفظ است دلالت التزامی می گویند. **نادرست**
- ۹- دلالت لفظ بر معنا که بر لازمه یک شیء دلالت می کند دلالت التزامی می گویند. **درست**
- ۱۰- به کار بردن معانی مطابقی، تضمینی و التزامی کلمات به جای یکدیگر به خطایی منتهی می شود که آن را مغالطه توسل به معنای ظاهری می نامند. **درست**
- ۱۱- اشتباه در کتابت و نگارش نمی تواند باعث پدید آمدن خطای ذهنی شود. **نادرست**
- ۱۲- معانی را می توان به دو صورت کتبی و شفاهی به دیگران منتقل کرد. **درست**
- ۱۳- عدم رعایت دقیق علائم سجاوندی و حرکات کلمات، و املائی کلمات باعث پدید آمدن مغالطه نگارشی کلمات می شود. **درست**
- ۱۴- بخشی از کار ویراستاران، بررسی صحت علائم سجاوندی و در صورت نیاز، حرکت گذاری برخی از کلمات و نیز اصلاح غلط های املائی است. **درست**
- ۱۵- استفاده از عبارات دو پهلو می توانند باعث بروز خطای اندیشه شوند. **درست**
- ۱۶- ابهام ناشی از مشخص نبودن مرجع ضمیر ، می تواند منشأ خطای اندیشه گردد؛ از این رو آن را مغالطه ابهام در مرجع ضمیر نامیده اند. **درست**